

גנת דפּלפּלי

מתורתו של מורינו רה"י הגרמ"ז ברנדויז שליט"א

פלפולין חריפין ושעשועי דאורייתא

בגנ"א פרשיות התורה, ישנים גם חדשים

פרשת בשלח תשפ"ה

- טעם שחששו ממלחמת פלשתים, אע"פ שעשו מלחמות עם עממים גדולים וניצחו.
- נבקע הים בזכות משה ובזכות אברהם ובזכות דוד, כי המה ענווים ואין לים כח לסרב להם.
- בקושיית המפרשים מאי קא משמע לן בשבעים תמרים והא מלומדים בניסים גלויים היו.
- בקושיית התוס' יו"ט ריש מסכת שבת בענין בעה"ב והעני, מפני מה לא יפטר בעה"ב מקרבן משום טועה בדבר מצוה, כי נותן צדקה.
- אמר רבי שמעון טוב שבמצרים הרוג, טעם שהביא רש"י מימרא זו בשם רבי שמעון, ולא כדרכו שמביא הפירוש מבלי שמות החכמים אשר אמרוהו.

אף שאינם נופלים על לבם כלל, אלא שיראו האומות מזה ששם ה' נקרא על ישראל אשר הגיד להם כחו וצדקו. ומתוך כך יפול פחד עליהם.

ואיתא במדרש^א דאומות העולם היו אומרים מאבימלך נתעברה שרה, נמצא דאומות העולם סבורים דיצחק וממילא גם כלל ישראל כולו צאצאי אבימלך כביכול, ואבימלך הוא מלך גרר שבארץ פלשתים. ומעתה יש לפרש דשאר מלחמות לא היה הקב"ה חש שמא ישובו מצרימה דהנכרים אומרים להם ליסטים אתם והם אומרים כח מעשיו הגיד לעמו וכו', ושם ה' נקרא עליהם, וליכא חשש. אבל ארץ פלשתים הרי הנכרים סבורים דאין זה גזל דלדעתם בדין הוא שיטלו ישראל את חלקם בארץ אבימלך, וממילא ילחמו בדרך הטבע ככל אומה הלוחמת בחברתה, ולא יהיה שם ה' עליהם, וחיישינן פן ינחם העם באותה מלחמה.

ולא נחם אלהים דרך ארץ פלשתים וגו' כי אמר אלקים פן ינחם העם בראותם מלחמה וישבו מצרימה (יג, יז)

וכבר הקשו קמאי דקמאי מפני מה היה חש הקב"ה לאותה מלחמה דוקא, והא מלחמות הרבה עברו ישראל, ומאי איכא במלחמה זו סכנתא שישובו טפי משאר מלחמותיהם.

ונראה לפרש דהנה כתב רש"י ריש פרשת בראשית וזו לשונו: "כח מעשיו הגיד לעמו לתת להם נחלת גוים", שאם יאמרו אומות העולם ליסטים אתם שכבשתם ארצות שבעה גוים, אומרים להם הארץ של הקב"ה וכו', עד כאן. ודקדקו העולם מהו הלשון "הגיד לעמו", והא אדרבה עיקר ההגדה היא לאומות העולם לבל יאמרו דישראל ליסטים. ותירצו דהאומות אין התורה מדברת עמהם, דמה לעובדי כוכבים ולאמונת ה', ברם כח מעשיו הגיד "לעמו", שיהיו הם בוטחים בו ויאמרו לאומות דברים

^א אמרו כן.

^א תנחומא ריש פרשת תולדות היו אומות העולם אומרים מאבימלך נתעברה, ודלא כלשון רש"י ד"ליצני הדור"

יפה מן הכבש להעלות בו את יוסף ממצרים.

ויקח שש מאות רכב בחור וכל רכב מצרים (יד, ז)

פירש רש"י: ומהיכן הוּו להו הבהמות הללו והא כתיב "וימת כל מקנה מצרים", אלא מ"הירא את דבר ה'" שהניס את מקנהו, מכאן היה רבי שמעון אומר כשר שבמצרים הרוג, טוב שבנחשים רצוץ את מוחו.

ויש לדקדק מפני מה לגבי כשר שבמצרים כתב "הרוג", ואילו לגבי טוב שבנחשים כתב "רצוץ את מוחו". וכן יש לדקדק מפני מה הזכיר רש"י שרבי שמעון הוא בעל המימרא, ואין דרכו של רש"י כן אלא אם יש בזה תועלת להבנת הענין.

ונראה לפרש, דהנה איתא במסכת כתובות¹ מי שנתחייב סקילה הקב"ה פורע ממנו, או נופל מן הגג או חיה דורסתו, מי שנתחייב שריפה נופל בדליקה או נחש מכישו, מי שנתחייב הריגה ליסטין באים עליו ונופל בחרב, מי שנתחייב חנק טובע בנהר.

והנה הרעים שבמצרים ביקשו להמית את ישראל במים ולהטביע ילדיהם ביאור, הרי דביקשו לעשות לישראל מיתת חנק, וטובים שבהם רעתם היתה דסוסייהם רדפו את ישראל והיו צבאות פרעה משתמשים בהם להביא סכנת חרב כדכתיב בסמוך אמר אויב "אריק חרבי", נמצא דרעת הטובים שבמצרים היתה מיתת הרג שהיא החרב. ואיתא בירושלמי² דבנכרים מחשבה רעה מצטרפא למעשה, הרי דאף שלא הרגו את ישראל בפועל יש להם להענש.

והנה בנחשים, רעים שבנחשים מכישים רגלי האדם וממיתים אותו בארסם שהוא שריפה, וטובים שבהם חוששים מן האדם אך נושכים רגלי סוס ורוכבו נופל אחור

ויקח משה את עצמות יוסף עמו כי השבע השביע את בני ישראל לאמר פקד יפקד אלהים אתכם והעלתם את עצמותי מזה אתכם (יג, יט)

איתא במדרש³ וכי דרכו של מת להלך עם השכינה, אלא שמו עצמותיו של יוסף בתוך עור של כבש ונכנסה בו בכבש רוח חיים והיה מהלך ברגליו עמהם, כדכתיב "נוהג כצאן יוסף".

ויש ליתן טעם אמאי הכניסוהו דוקא בעור של כבש.

ונראה לפרש בהקדם כמה דברים. הנה איתא בגמרא שבת⁴ דכתונת הפסים דיוסף שני סלעים היתה שוה, ובמסכת מנחות⁵ קיימא לן האומר הרי עלי קרבן תודה בסלע יביא כבש שהכבש שוויו סלע. ואיתא במסכת מגילה⁶ מילה בסלע משתיקא בתרין, היינו שהמילה שוה סלע והשתיקה שוה שני סלעים.

ועפ"ז יש לפרש, דהנה קודם שירד יוסף למצרים, היה סח על חלומותיו עם אביו ועם אחיו, והיו מבקשים להשתיקו וגוערים בו מה החלום הזה אשר חלמת, וע"כ קנה לו אביו כתונת של שני סלעים שיידע שהשתיקה יפה לו, וכל עת שיחפוץ לומר דברי חלומותיו תזכירנו כתונת התרי סלעים כי משתיקא בתרין.

ברם עתה בדורו של משה כיון שהוברר שחלומות יוסף אמת ודבריו לא דברים בטלים, אלא דברי נביאות, אם כן הוברר דגבי ענינא דיוסף המילה היא היפה ולא השתיקה, על כן הלבשוהו עור של כבש לרמוז בעד המילה דהכבש הוא בסלע דומיא דמילה, דהמילה בסלע היא, ואין לך לבוש

² הובא בתוספות שאנץ סוטה דף יג.

³ דף י:

⁷ דף קז:

¹ דף יח.

² דף ל.

³ פאה פ"א ה"א. והובא בתוספות קידושין דף לט:

ואתה הרם את מטך ונטה את ירך על הים ובקעהו ויבאו בני ישראל בתוך הים ביבשה (יד, טז)

איתא במכילתא^א פלוגתא, בזכות מי נקרא הים, חד אמר בזכותא דאברהם, חד אמר בזכותא דמשה, ולהלן^ב איכא מאן דאמר בזכות נחשון, אשר עתיד בזכות זה להעמיד מלכות דוד מלכא משיחא מזרעו.

ואמרתני לפרש, דבדוקא ג' הללו אברהם משה ודוד, המה ראויים לקרוע את הים. דהנה איתא במדרש^ג, דכשבא משה לקרוע את הים, אמר לו הים אני גדול ממך שנבראתי ביום השני, ואתה בן אדם נבראת ביום הששי, היאך תמשול בי.

אכן טענה זו של הים תליא, בב' לשונות במשנה^ד, מפני מה נברא האדם אחרון לנבראים. לשון אחד, שאם יגבה לבו, אומרין לו אל תביאך רגל גאווה, שאפילו יתוש קדמך, ואתה האחרון בנבראים. ואיכא טעמא אחרינא, דאדרבה איפכא, שהוא נברא אחרון משום חשיבותו, שיבוא וימצא עולם מתוקן בעבורו, וזה לשונם: משל למלך בשר ודם שבנה פלטרין ושיכללן, והתקין סעודה, ואחר כך הכניס אורחין, שנא' חכמת בנתה ביתה חצבה עמודיה שבעה, טבחה טבחה מסכה יינה אף ערכה שולחנה, שלחה נערותיה וכו', חכמת בנתה ביתה - זו מידתו של הקב"ה, שברא את כל העולם כולו בחכמה, חצבה עמודיה שבעה - אלו שבעת ימי בראשית, טבחה טבחה מסכה יינה אף ערכה שולחנה - אלו ימים ונהרות וכל צורכי עולם, שלחה נערותיה תקרא - זה אדם, שנהרות וימים וצמחים ובהמות וחיות הכל מוכן לכבודו.

ומעתה נפרש, שכל באי עולם אינם יכולין לקרוע את הים, כי אומרים להם הים קדמכם כהטענה הנ"ל, אבל הני מילי בשאר כל אדם שיש בו גאווה, אבל אמרו בגמרא^ה, דשלושה נאמר בהם שהמה ענוים בתכלית הענוה,

כדכתיב"נחש וגו' הנושך עקבי סוס ויפול רוכבו אחור". והנופל מן הגג הוא סקילה, נמצא דטוב שבנחשים גורם סקילה ולא שריפה.

ומעתה יתבאר טובא דדקדק רש"י, דלגבי הנחש הרי טוב שבנחשים מפיל הרוכב מן הסוס והורג בחבטה, לפיכך מידתו שימות שירצצו את מוחו שהוא גם מעין סקילה, אבל טוב שבמצרים כיון שסכנת חרב הביא, לפיכך דקדק לומר טוב שבמצרים הרוג, שהריגה זו החרב.

ובזאת יתבאר הא דהזכיר רש"י דמאן דאמר מימרא זו הוא רבי שמעון, דהוה קשה לרש"י דקיימא לן במסכת סנהדרין^ו דסדר חומרות המיתות הוא סקילה שריפה הרג וחנק, ואם כן היאך אתה אומר דטוב שבנחשים מפיל את האדם מן הסוס ולא מכישו, והא הוא גורם סקילה והיא חמורה מן השריפה ואם כן הוא הגרוע שבנחשים, וכן קשה גבי מצרים דהרג חמור מן החנק, ואם כן סכנת החרב שהביא הטוב שבמצרים רעה מן הסכנה שהביאו הרעים שבמצרים והיאך תאמר עליו טוב שבמצרים.

לפיכך כתב רש"י דבעל המאמר הוא רבי שמעון, וכדאיתא בסנהדרין שם רבי שמעון פליג אתנא דמשנה וסבר שריפה סקילה חנק והרג, ועל כן רבי שמעון לשיטתו שפיר מיקרי טוב שבנחשים, דנחש סתם מביא שריפה ונחש זה מביא סקילה שקלה ממנה. ושפיר מיקרי טוב שבמצרים, שסתם מצרים מביאים חנק והוא מביא הרג בחרב שקלה ממנה, ולפיכך הם מכוונים טוב שבנחשים ובמצרים.

^א בראשית מט, יז.

^ב דף מט:

^ג פרשה ג.

^א שם פרשה ה.

^ב שמו"ר כא, ו.

^ג סנהדרין לח ע"א.

^ד חולין פט ע"א.

הנץ, ונכנסה לנזקיק סלע, והיה נחש נושף בה, אם תיכנס בפנים הרי נחש, ואם תצא בחוץ הרי השונא כנגדה, מה עשתה, התחילה מטפחת וצווחת באגפיה, כדי שיבוא בעל השובך ויצילנה. ככה היו ישראל באותה שעה, אם ישובו הרי פרעה, אם ימשיכו הרי הים טרם נקרע, אלא עמדו וצעקו אל ה', ועל דא כתיב יונתי בחגוי הסלע וגו' השמיעני את קולך וכו'. הרי לנו שפירש רבי אליעזר, שמשולים היו ישראל בעת צעקתם בקריעת הים, ליונה הקוראת לבעל השובך.

והנה איתא בגמרא^ט: אמר רבי אליעזר, מימי לא אמרתי דבר שלא שמעתי מרבי, ומנו רבו זה רבי יוחנן בן זכאי, ור' יוחנן בן זכאי איהו מרא דאתרא דיבנה, א"כ מיבנה יצאה הך תורה, דענין קריאת ים סוף הוא כיונה הקוראת לבעל השובך.

ובזאת מובן מה שדרשו מעניני קריעת ים סוף תחת השובך של יבנה דייקא, כי מרא דאתרא דיבנה איהו אשר אמר, דדומין ישראל בקריעת ים סוף, ליונה אשר צווחה לבעל השובך, וע"כ תחת השובך ביבנה דרשו בהך פרשה, כי הוא מענין הדרשה הנדרשת בזה.

אז ישיר משה ובני ישראל את השירה הזאת לה' (טו, א)

במכילתא^ט רבי יוסי הגלילי ורבי מאיר אמרו אף עוברים שבמעיי אמן אמרו שירה, שנאמר "מפי עוללים ויונקים יסדת עוז"^ב עוללין אלו עוברין שבמעיי אמן ויונקים אלו שינקו שדי אמן. רבי אומר עוללים אלו שבחוץ שנאמר "להכרית עולל מחוץ"^{כא} ואומר "עוללים שאלו לחם"^{כב}, ויונקים אלו שיונקים שדי

אברהם שאמר 'אנכי עפר ואפר', משה שאמר 'ואנחנו מה', ודוד שאמר 'ואנכי תולעת ולא איש'. ומעתה על כל העולם יכול היה הים לטעון שהוא קדם, כי כל אשר יש בו גאווה אומרים יתוש קדמך, והים קדמך כנ"ל, אבל שלושה הללו ליכא להאי טעמא, דמי שלא מתגאה אין אומרים לו כן, וא"כ כלפיהם אין אומרים יתוש קדמך, אלא אדרבה שכל העולם עומד מתוקן לכבודם, ובעבורם 'נבראו ימים ונהרות' כלישנא דחז"ל הנה"ל, ע"כ אמרו חכמינו שבזכותם נקרע הים.

ואתה הרם את מטך ונטה את ירך על הים ובקעהו ויבאו בני ישראל בתוך הים ביבשה (יד, טז)

איתא במכילתא^ט: וכבר היה רבי טרפון והזקנים יושבין תחת שובך של יבנה, ונשאלו שאלות אלו לפנייהם, ושאלו מה ששאלו, עד שבאו לענין זכותא דנחשון שקרע את הים.

והדבר הזה הוא חסר תבלין, מפני מה היה זה תחת השובך של יבנה, שהוא כדבר זר. ואם ילחשך אדם, שמא בדרך מקרה היה שם, אף אתה אמור לו, א"כ מאי קא משמע לן בזה, ללמדינו באריכות לשון שהיה זה תחת השובך של יבנה דייקא. אולם כבר דרשו חכמינו על כגון דא, 'כי לא דבר ריק הוא מכם', אם ריק הוא הרי זה מכם, שלא ידעתם לדרוש. ובאמת פקחתי עיני, וכדומה לי שיש בזה טעם נכון:

דהנה איתא במכילתא להלן^ט: אמר רבי אליעזר, מאי דכתיב 'יונתי בחגוי הסלע', זו כנסת ישראל בקריעת ים סוף. ונתבארו דבריו במדרש שיר השירים^י: למה היו דומין באותה שעה, ליונה שהיתה בורחת מפני

^ט פרשת שירה סי' ה.

^{טז} יתרו סוף פר' ג ד"ה יתיצבו.

^{יז} ב, ב.

^{יח} סוכה כח ע"א.

^ט טו, א.

^ב תהלים ח, ג.

^{כא} ירמיהו ט, כ.

^{כב} איכה ד, ד.

כנגד כל ישראל. והוא צריך ביאור היכן מוכח כאן דמשה שקול כנגד כל ישראל. ונראה לפרש דהנה עוד איתא במדרש תנחומא^כ דבזכות מילה שנעשית ביום השמיני ניצולו מן הים, שנאמר "אז ישיר" - "אז" בגימטריה ח' (שמונה).

והנה במסכת סוטה^ל איתא דמשה רבינו נולד מהול. ובספר סדר הדורות^{לא} הביא ממדרשים דמשה נולד בשבת, וא"כ שמיני למילתו נמי בשבת, ובמסכת שבת^{לב} קיימא לן דמי שנולד מהול אין הטפת דם ברית דוחה שבת. נמצא דמילתו של משה רבינו נדחית ולא נעשית ביום השמיני.

ועפ"ז יש לפרש טובא דהנה כל כלל ישראל לא נמצאה בהם מעליותא אשר כדאי יהיה בעבורה להצילם מן הים אלא עבור שנמולו בשמיני בלבד, אבל משה רבינו הרי לא נמול בשמיני ואם כן מפני מה ניצל משה, אלא בהכרח דמשה רבינו היתה לו מעליותא וזכותא לקרוע את הים גם בלי מילה בשמיני, מה שלא היה בכלל ישראל, הרי למדת דמעליותא של משה שקולה כנגד מעליותא של כל ישראל, ומכריע את הכף.

ויבאו אילמה ושם שתים עשרה עינת מים ושבעים תמרים ויחנו שם על המים (טו, כז)

כבר נתעוררו קדמוני המפרשים, מה מלמדנו הכתוב כאן בהך שבעים תמרים ובעינות המים, ואחר כל הניסים שארעו את אבותינו במצרים ועל הים, שבעים תמרים אשר נמצאים בפשוטים שבמקומות מה רבותא בהם. ורש"י פירש, שהם כנגד שבעים הזקנים, ובפשוטות פירושו דכל זקן

אמן שנאמר "אספו עוללין ויונקי שדים"^{כג}. ויש ליתן טעם אמאי דחקו רבי יוסי הגלילי ורבי מאיר לומר דמפי עוללים אלו עוברין, והא רבי ראיותיו עמו דעוברים לא מיקרי עוללים.

ונראה לפרש דהנה איתא בגמרא גיטיין^{כד} הרי את שפחה וולדך בן חורין זכתה לו, הא מני רבי היא דאמר עובר ירך אמו.

ובמסכת תמורה^{כה} איתא האומר לשפחה הרי את בת חורין וולדך עבד ולדה כמותה, דברי רבי יוסי הגלילי, ומסיק הש"ס דהא דאמר ולדה כמותה לאו משום דהוא ירך אמו ואין אדם משחרר חצי עבד, אלא דיליף מקרא דהיא וולדה שוין, ולעולם סבר רבי יוסי הגלילי עובר לאו ירך אמו, אלא דיליף מגזרת הכתוב דהיא וילדיה שוין.

ובמסכת חולין^{כז} איתא השוחט את הבהמה ומצא בה בן תשעה חודשים חי חייב עליו משום אותו ואת בנו, דברי ר"מ, וחכמים אומרים שחיטת אמו מטהרתו. ומבואר ברמב"ם^{כח} פלוגתא, דחכמים סברי עובר ירך אמו ור"מ סבר עובר לאו ירך אמו.

נמצינו למדים דרבי סבר עובר ירך אמו, ורבי יוסי הגלילי ורבי מאיר סברו לאו ירך אמו, וע"כ הכי פירושו רבי דסבר עובר ירך אמו אמר עוברין לא שרו שירה, דכבר יצאו ידי חובה בשירת אמותיהן, ורבי יוסי הגלילי ורבי מאיר כיון דסבירא להו עובר לאו ירך אמו א"כ יש לו לעובר לשיר בעצמו, לכן דחקו לומר דעוללים אלו עוברים.

אז ישיר משה ובני ישראל את השירה הזאת לה' (טו, א)

איתא במדרש תנחומא^{כט} מכאן שמשה שקול

^{כג} יואל ב, טז.

^{כד} דף כג:

^{כה} דף כה:

^{כז} דף עד.

^{כח} הלכות שחיטה פי"ב ה"י.

^{כט} סימן י.

^ל בובר בשלח סימן יב.

^{לא} דף יב.

^{לב} שנת ב' אלפים שס"ח.

^{לד} דף קלה.

כתובות^ל, דיין שאכל תמרים אסור לדון באותו היום.

ומעתה אתי שפיר, דבאותה שעה שהיו באילימה, היה זה תיכף אחר היותם במרה, נמצא דבעת הזו נודע שכולן כשרות, ואין אחת שצריכה לידון בדיני נפשות, נמצאו כל הע' סנהדרין בטלין ממלאכה, והיו כל ישראל שמחים שאינם צריכים לשיבת הסנהדרין, והיאך יהיו חוגגין שמחה זו, הוי אומר, הושיבו שבעים הדיינים כל אחד תחת התמר, לומר לו אכול כאוות נפשך, כי אין אנו צריכין שתישב לדון.

ובזאת יש לנו גם להבין, מפני מה שבעים תמרים היו, והלא שבעים ואחד דיינים הוו. ויש לפרש בזה דבר ישר, דהנה כדאיתא בזהר לא בדקו רק את הנשים אלא גם הגברים, ולכא' מי אלה הגברים אשר נבדקו, הלא לא נחשדו אלא על המצרים. ויש לומר, דמן הערב רב היו חשודים על זה, וכן ראיתי בפרקי דר"א^ל, דהמצרים באמת חטאו בנשות ישראל, רק שהמה אנוסות היו. וקיימא לן^ל דבן נח נהרג באחד, ע"כ עדיין נשאר דיין אחד לדון את הגויים, וכדומה שמשא רבינו בכבודו היה, דכבר איתמחי גברא בזה, שהרג את המצרי אשר בא על שלומית בת דברי^ט. ע"כ היו רק שבעים תמרים, כנגד שבעים הזקנים שפרשו מלישב על מדין, אבל נשאר אחד לדון את הגויים, ואיהו לא היה לו תמר.

ובזאת נבין גם כן ענין הי"ב עינות מים, כי המה כנגד י"ב שבטים, דבזה הפרק נודע שכולם מיוחסים המה, וראויים לשתות כל אחד ממעיין של שבטו^מ.

^מ כאן הקשוני כמה מן התלמידים, דא"כ היאך ישבה דבורה תחת התומר, והא מעשה לסתור הוא, דלהמבואר תומר הוא היפך מקום המשפט, והיא השגה נכונה. ונראה לתרץ, בהקדם מה שאמרו בספרא (תזריע פרק יג ה"ב, ובפירוש הראב"ד שם), דדקל הרים גרוע הוא ופירותיו כחושין, והרמב"ם בפיהמ"ש למשנה בכורים (פרק א משנה ג) כתב, שהוא דל בדבש, א"כ קרוב הדבר שאין בו חשש שכרות, ודלא כדקל

היה יושב תחת אילן, כדכתיב בהפטרה דידן אצל דבורה, שהיתה שופטת תחת האילן, כדכתיב^ל 'והיא יושבת תחת תומר דבורה' וגו'. אבל זה לא נהירא כלל, דהש"ס במגילה^ל היה תמה, מפני מה ישבה תחת העץ, ותירץ דמשום שהיתה אשה חששה משום יחוד, אבל אלמלי כן אין דרך השופט, שיהיה יושב לדון תחת האילן דייקא, וא"כ זה צריך לנו תבלין, שבעים הזקנים מאי בעו הכא, ומה יעשו בתמרים, אתמהא.

ואמרתי לפרש בזה, דבר נאה בעזר ה' יתברך ויתעלה, דהנה איתא בזהר^ל, והובא בפ' הרקנטי כאן, דכשיצאו ישראל ממצרים, היו הגויים מלעיזים עליהם בניכם אינם מזרעכם, שאם בכם משלו המצרים, בנשותיכם על אחת כמה וכמה, עד שבא הקב"ה וציוה למשה כשהגיעו למרה, עשה להם כדרך שעושין בפרשת סוטה, וכתוב שם המפורש על העץ ותנהו במים, וזה אשר אמר 'ויורהו עץ', ויבדוק אותם גברים ונשים, וזהו אשר אמר הכתוב 'שם שם לו חוק ומשפט ושם נסהו', ולכן נקרא המקום מרה, ע"ש המים המאררים האלה אשר בפרשת סוטה, ונמצאו כל ישראל מזרע כשר ונשותיהם לא חטאו, ולא היה בהם פגם כלל, חוץ משלומית בת דברי למטה דן אשר ילדה את המקלל.

והנה איתא במתני' ריש מסכת סנהדרין, אין מעמידים לשבטים בתי דינין של סנהדרין של קטנה של כ"ג דיינים, אלא ע"י סנהדרין של ע"א דיינים. וא"כ הרי בהך שעתא, אילו היו נמצאות נשים אשר חטאו, נזקקו להעמיד להם שבעים ואחד דיינים. ואיתא בגמ'

^ל שופטים ד, ה.

^ל יד ע"א.

^ל פרשת נשא קכד ע"ב.

^ל דף י ע"ב.

^ל פרק מח.

^ל סנהדרין נו ע"ב.

^ט תרגום יונתן שם.

ויהי ביום השביעי יצאו מן העם ללקוט ולא מצאו (טז, כז)

איתא בגמרא שבת^{מא} אמר רב יהודה אמר רב, אלמלי שמרו בני ישראל שבת ראשונה לא שלטה בהם אומה ולשון, שנאמר "ויהי ביום השביעי יצאו מן העם ללקוט", וכתוב בתריה^{מב} "ויבוא עמלק". אמר רבי יוחנן משום רבי שמעון בן יוחאי אלמלי משמרין בני ישראל שתי שבתות כהלכתן מיד נגאלין שנאמר "כה אמר ה' לסריסים אשר ישמרו את שבתותי"^{מג} וכתוב בתריה "והביאותים אל הר קדשי", עד כאן.

וקשיא לי דברישא אמר דאם שמרו בני ישראל שבת אחת כבר היו נגאלים ולא היתה אומה ולשון שולטת בהם, ובסיפא אמר דשתי שבתות בעינן, ומאי שנא דור יציאת מצרים מדורו של ישעיהו דהם די להם בשבת אחת והם צריכים שתי שבתות.

ונראה לפרש דהנה באמת יש להבין אמאי בעינן שתי שבתות אם בכח השבת לגאול אמאי לא סגי בחדא, ונ"ל דהנה איכא בגמרא יומא^{מד} כמה טעמים דפיקוח נפש דוחה שבת, חדא אמר שמואל דכתיב "וחי בהם" - ולא שימות בהם, ואיכא טעמא אחרינא רבי שמעון בן מנסיא אומר משום דמוטב יחללו עליו שבת אחת בכדי שישמור שבתות הרבה.

ואיתא ברמב"ן^{מה} דהא דקיימא לן במסכת ערכין^{מו} האשה שישבה על המשבר ומתה מביאין סכין ברשות הרבים ומחללין את השבת כדי להציל את הולד, אע"פ שעובר לא נפש הוא ואין בהצלתו פיקוח נפש, משום דעדיין אית ביה טעם השני דמוטב

יחללו עליו שבת אחת בכדי שישמור שבתות הרבה.

ועפ"ז אמרתי לפרש, דהנה זה לא משכחת שתהא שבת בלי לידה שלא יחללו אתהשבת להצלת עובר, ועובר לאו נפש הוא ואין הצלתו מותרת אלא בעבור שישמור שבתות הרבה אח"כ, וע"כ לא די שנשתמרה שבת אחת כהלכתה, דאין שבת זו חשיבא שנשתמרה עד שלא נשתמרה עוד שבת, וולדות שניצלו בשבת הראשונה כיפרו על חילול השבת ההיא על ידי שמירת השבת הזו, וע"כ בעינן שישתמרו שתי שבתות כהלכתן לאו משום דצריך זכות של שתי שבתות, דגם זכות השבת הראשונה די בה לגאול את ישראל, אלא שהשבת הראשונה לא מיקרי שנשתמרה עד שלא שמרו הולדות נצולי השבת הראשונה את השבת השניה.

ומעתה יש לתרץ קושיתנו מה בין דור המדבר דדי להם בשבת אחת לדור ישעיהו דבעי שתי שבתות, דהנה כל זה בדורו של ישעיהו דכבר הוה מתן תורה והיה דינם כישראל דעובר לא מיקרי נפש, וע"כ כל ההיתר לחלל שבת להציל עובר, הוא מטעם דמוטב יחללו עליו שבת אחת כדי שישמור שבתות.

אבל גבי דור יציאת מצרים הרי נצטוו על השבת במרה והוה קודם מתן תורה, וקיימא לן בסנהדרין^{מו} כרבי ישמעאל דבן נח שהרג עובר חייב מיתה שנאמר^{מז} "שופך דם האדם באדם דמו ישפך", דעובר הוי פיקוח נפש, ואם כן הא דחיללו השבת על העוברין אין צריך שישמרו שבת שניה כדי לכפר על

^{מב} לקמן יז, ח.

^{מג} ישעיה נז, ד.

^{מד} דף פה:

^{מה} על מסכת נדה דף מד:

^{מו} דף ז.

^{מז} דף נז:

^{מח} בראשית ט, ו.

המדבריות שדבשו עז. והנה דקל דבורה בהרים היה, כדכתיב 'והיא יושבת תחת תומר דבורה בין הרמה ובין בית אל', ע"כ אין בו ענין השכרות, אלא כאילן בעלמא הוא, משא"כ כאן שהתמרים במדבר הוו, שהמה משובחין וטעמן עז, ועליהם ועל כיו"ב אמרו שהאוכל פירותיו לא יורה.

^{מא} דף קיח:

הצלתם דניצלו כשאר פיקוח נפש, ועל כן די בשבת אחת שנשתמרה כהלכתה כדי שיגאלו.

ראו כי ה' נתן לכם השבת על כן הוא נתן לכם ביום הששי לחם יומים שבו איש תחתיו אל יצא איש ממקומו ביום השביעי (טז, כט)

בריש מסכת שבת: פשט בעל הבית את ידו לחוץ ונתן לתוך יד העני, בעל הבית חייב חטאת. והקשה בתוס' יו"ט, הא קיימא לן בכמה דוכתי^{מט}, טועה בדבר מצוה ועביד עבירה פטור, וא"כ הכא דעשה מצות צדקה אמאי יתחייב חטאת, ונלאו המפרשים לתרצו ולא באו אל המנוחה.

ואנן אמרינן שמא בקעה הניחו לנו להתגדר ולפרש בזה דבר. הנה כתב בספר פני יהושע, דהא דפתח התנא המסכת בדיני הוצאה קודם לכל המלאכות, דלכאו' צריך טעם אמאי יבכרנה על חברותיה, ונתן בזה טעם לשבח, יען כי בתר קראי אזלינן, ובמקרא כתיב בפרשת בשלח 'אל ייצא איש ממקומו ביום השבת', ומניה ילפינן דיני הוצאה, וזה קדם לפרשיות דילפינן מינהו שארי מלאכות.

והנה בהך מקרא איירי בירידת המן, והזהירם משה דבשבת לא יילכו ללקוט, אלא יכינו מערב שבת כפליים, וכתוב ביהי' 'ששת ימים תלקטוהו וביום השביעי שבת ולא יהיה בו, ויעשו כן בני ישראל וגו', ויהי ביום הששי לקטו לחם משנה שני העומר וגו', ויהי ביום השביעי יצאו מן העם ללקוט ולא מצאו', ופירשו חכמינו^{נא}, דבני ישראל הוא לשון חיבה לשון 'בנים', והמה לקטו

בערב שבת, ו'העם' המה דתן ואבירם, אשר סמכו שילקטו בשבת ונשאר בלי לחם, א"כ הך עני האמור בהך פרשה שעומד בפתח הבית, הוא מאותם שיצאו מכלל 'בני ישראל'.

ואיתא בגמ'^{נב}: שאל טרונסרופוס הרשע את ר' עקיבא, אלקיכם אוהב עניים, א"כ אמאי אינו מפרנסם, אמר לו כדי לזכותינו במצווה, אמר לו היפוכו של דבר, משל למלך שכעס והעניש עבדו, ונתנו בבית האסורים בלחם צר, כלום תבוא ותאכילנו שמה, אמר לו ר"ע, לא כך המשל, אלא מלך שכעס על בנו ונתנו בבית האסורים, אם אתה נותן לו מאכל, כלום המלך מתרעם עליך.

וכבר העירו המפרשים^{נב}, דלמדנו מכאן דאין מצוות צדקה, אלא עבור אלו שנקראים 'בנים' למקום. ומעתה יש לומר, דכיון דמתני' איירי בענינא דירידת המן, והתם לא היו עניים אלא מהני שביקשו ללקוט בשבת, והמה אשר הכתוב קורא אתן 'העם', והוציאם מכלל 'בנים' כנ"ל, הרי אין מצווה ליתן להם מזונם, ולא הוי עוסק במצווה.

ובזאת נוכל לפרש, הא דכתב הרמב"ם בפירוש המשנה, דנקט התנא בלשון עני ובעל הבית, כי הוא לשון קצרה, וכבר אמרו ז"ל לעולם ישנה אדם לתלמידו בלשון קצרה. ואילו הרמב"ם גופיה בהלכותיו לא נקט הך לישנא, אלא סתם עומד בחוץ ועומד בפנים, וקצת קשה אמאי לא לימד בלשון קצרה. ולפמש"כ אתי שפיר, דתנא דידן אקרא סמיך דבריו, וע"כ מצינן למימר דהנותן לעני חייב חטאת, אף דהוא טועה במתן צדקה, כי התם אינה מצוה. אבל הרמב"ם בהלכותיו אשר כתב ללמד העולם המעשה אשר יעשו, אי אפשר לצייר בעני ובעה"ב, דהוי טועה בדבר מצוה ופטור.

^{נב} ב"ב י"ע"א.

^{נב} שו"ת בית הלוי דרוש לצדקה סימן א.

^{מט} פסחים עב"ע"א.

^{נא} לעיל יז-כו.

^{נא} עי' תורה שלמה אות קמב, קמג.